

Istraživanje grobne humke na lokalitetu Desilo u Hutovom Blatu - preliminarno izvješće -

Snežana Vasilj / Melisa Forić
Mostar – Sarajevo

Lokalitet Desilo nalazi se u sklopu Parka prirode «Hutovo blato» u Hercegovini točnije u Bajovcima – općina Čapljina, tek 10–tak km istočno od magistralne ceste Metković – Mostar – Sarajevo. To je jedinstven submediteranski močvarni prostor smješten unutar tipičnog ambijenta hercegovačkog krša¹. Lokalitet je nazvan po vrelu Desilo, jednom od brojnih vrela i jezera koje nastaju na ovom prostoru zahvaljujući masi podzemnih voda rijeke Trebišnjice, najveće ponornice u ovom kraju.

S ukupnom površinom od oko 2 ha i značajnom dubinom, koja na pojedinim mjestima doseže i 10 m, Desilo je, kao vodeni kuk, duboko zavučeno između brda Pulica i Lopate, formiralo zaklonjen prostor, pogodan za prirodnu luku. Aktivna tijekom dužeg vremena, ova luka utjecala je na stvaranje jednog arheološkog pejzaža s gradinskim naseljem na brdu Lopata te nekropolom kojoj je posvećen ovaj rad. (Sl. 1)

Ovaj lokalitet je prvi put arheološki evidentiran još davne 1897. godine kada su u Hercegovini vršena prospekciona arheološka istraživanja Zemaljskog muzeja u Sarajevu, i kada je registriran nalaz koplja datiranog u bron-

---

¹ Hutovo blato velika je močvarna zona u Hercegovini – južnom dijelu BiH. Od 1995. god. i Park prirode koji je između ostalog i međunarodno priznato stanište ptica močvarica registrirano pri UNESCO-u. Ukupna površina Hutova blata od 7411 ha s poluotokom Ostrovom, podijeljena je na dvije morfološke cjeline ispunjene velikom masom vode. Sjeverni dio zauzima Gornje Hutovo ili veliko Deransko jezero te čitav niz manjih jezera: Jelim, Škrka, Drijen i Orah te poluotok Karaotok. Za razliku od sjevernog južni dio Hutova blata zauzima Donje Hutovo ili Svitavsko jezero. Najvećim dijelom to je umjetna akumulacija koja je nastala reguliranjem podzemnih voda, podizanjem nasipa i izgradnjom hidroelektrane u jugoistočnom dijelu ove velike vodene površine. Međusobno ova jezera s rijekom Neretvom povezuje rijeka Krupa. Ona kao otoka Deranskog jezera s oko 15 m širine i do 5 m dubine, svojim 9 km vijugavim koritom teče prema rijeci Neretvi, a nekad, kao prirodni fenomen, i obrnuto od Neretve prema jezerima što ovisi o hidrološkim prilikama koje uvjetuju vode u delti Neretve i Jadransko more.

zano doba². Na osnovu slučajnog otkrića amfora i fragmenata amfora, koje su 1971. god. u doba niskog vodostaja s dna jezera izvadili mještani Miško Krešić i Vlado Obradović, te istraživačke kampanje koja je uslijedila 1972. godine, ovaj lokalitet je registriran kao podvodno arheološko nalazište³.

Sl. 1 Orto foto snimak lokaliteta Desilo Hutovo Blato sa ucrtanim pozicijama, podvodnog lokaliteta (1), nekropole (2) i gradinskog naselja (3); Svitavsko jezero – Hutovo Blato (4) (Foto: Geo-Data, Mostar)

² ALBiH, 3, 320; Fiala 1897; ovaj podatak nije moguće provjeriti po bibliografskoj jedinici koja je citirana u Arheološkom leksikonu Zemaljskog muzeja u Sarajevu, knj.3. reg. 25. str. 320 (25.3), (Fiala 1897, 675.).

³ Atanacković-Salčić, 1981, 11-25.

Tom prilikom su u jezerskom pijesku registrirane dvije skupine amfora udaljene jedna od druge oko 20m, kao i srednjovjekovni čamac monoksil⁴. Iako se zbog važnosti nalazišta tom prilikom inzistiralo na njegovoj zaštiti, na tomu se nije ustrajalo. Devastacije su bile česte (posebno u periodu posljednjih ratnih događanja na ovim prostorima) i sigurno su lokalitetu nanijele veliku štetu. Zapravo su takve radnje bile razlog što je u proljeće 2007. god. došlo do prvih zaštitnih istraživanja, a koja su se u 2007. i 2008. godini zbog interesantnih nalaza pretvorila u sustavna. Pronađeni ostaci dva ilirska broda s teretom amfora iz 2. i 1. st. prije Kr., žigovi radionica na obodima amfora tipa *Lamboglia* 2, rimsko željezno koplje, sjekira s dvostrukim visokim zaliscima, te ulomci eneolitičke i brončanodobne keramike izvađene iz prapovijesnog sloja podvodnog lokaliteta, nesumnjivo govore u prilog potvrde o kontinuiranom tijeku života od prapovijesti do danas⁵.

Nekropola o kojoj je ovom prigodom riječ smještena je u podnožju gradinskog naselja – oko 300 m zapadno od jezera. Otkrivena je slučajno kada je Milenko Krešić, vlasnik zemlje u Bajovcima, prilikom izvođenja građevinskih radova zakačio područje nekropole pri čemu je otkriven grob od kamenih ploča. Sustavnim istraživanjima nekropole pristupilo se tijekom proljeća i ljeta 2007. godine⁶. (Sl. 1)

Nakon raščišćavanja terena na kojem je otkriven prvi od grobova konstatirano je da se radi o prostoru nekropole. Iako vidno devastiran građevinskim radovima, prostor je imao sačuvane obrise humke koju je činio nasip zemlje s većim i manjim lomljenim kamenjem. Zahvaljujući profilu s južne strane koji je otkriven pri građevinskim radovima, a na kom se nalazio početak grobnog prostora, bilo je moguće zaključiti da se u ovom slučaju radi o tumulu koji je inače poznat kao uobičajen način sahranjivanja na ovim prostorima od ranog brončanog doba pa do uspostave rimske vlasti⁷.

Prema zatečenom stanju, tumul je bio promjera oko 16 i visine oko 2,5 metra s određenim nagibom cijelog nasipa prema sjeveru, uslijed poljoprivrednih radova i izgrađenog seoskog puta preko same humke. Istraživanja su vođena po sistemu segmenata (u daljem tekstu: SGM), s ostavljanjem unakrsnog profila radi pouzdanijeg evidentiranja obrisa i konstrukcije samog tumula (Sl. 2). U procesu istraživanja uzeti su uzorci za analizu genetičkog

---

⁴ Osim monoksila koji je nakon izvlačenja iz jezera označen kao srednjovjekovni, na cijelom lokalitetu nije pronađen niti jedan primjerak srednjovjekovne keramike.

⁵ Vasilj / Forić 2008, 19-38.

⁶ Značaj istraživanja kako podvodnih tako i ovih kopnenih je prepoznalo i finansiralo Federalno ministarstvo kulture i sporta na čemu im se ovom prilikom najljepše i zahvaljujemo. Nosilac istraživanja bio je Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Posebne zahvale dugujemo obitelji Krešić koja nam je osigurala uvjete za uspješnom obavljanje istraživanja, kao i Zoranu Grizelju i Damiru Hadžiću za pomoć pri izradi dokumentacije.

⁷ Truhelka 1895; Benac 1964; Čović 1964; Marović 1959; Čović 1983, Čović 1987, Marijan 2001; vidi: Naučni skup Sahranjivanje kod Ilira, 1979.

materijala⁸, kao i za analizu ¹⁴C⁹. U planu je i antropološka analiza skeletnog materijala ove nekropole.

Nakon skidanja površinskog sloja humusa u segmentima 1 i 4 naišlo se na veću koncentraciju kamena koja se prostirala uz sjeverni profil prema centralnom dijelu tumula, na visini od 1,70 do 1,90m u odnosu na prvobitnu površinu tla¹⁰ (Plan 1, Sl. 2, 2a). Konstrukcija je imala oblik elipse, a sačinjavalo je kamenje nepravilnog oblika od 20 do 80 cm veličine. Uz samu konstrukciju nađeno je više fragmenata amfora kakvi se u većim količinama nalaze i na terasama gradinskog naselja. Pored toga na više mjesta zamijećeni su tragovi gareži i paljevine.

Sl. 2 Grobna humka, sa vidljivom centralnom kamenom konstrukcijom; lijevo – pogled sa zapada sa SGM 3 i 4; desno – pogled na humku sa juga (foto Z. Grizelj)

Nasip humke činila je zemlja pomiješana s lomljenim kamenjem od 2 do 10 cm veličine. Nešto dublje, neposredno iznad nivoa grobova (na dubini od 2,30 u SGM 2 i SGM 3, te 1,60m u SGM 1 i SGM 4, mjereno od R.1, vidi napomenu 10)¹¹, nalazi se sloj sitnog, kao beton čvrsto nabijenog zdrobljenog kamena, koji je na nekim mjestima bio pomiješan sa pepelom i garom. Sloj gareži debljine oko 5-10 cm jako je dobro dokumentiran u kontrolnom profilu između SGM 1 i SGM 4, te SGM 2 i SGM 3 s njegove istočne i zapadne strane,

⁸ Uzorci su upućeni na analizu Institutu za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju u Sarajevu, gdje je u tijeku njihova obrada.

⁹ Leibniz laboratorij Univerziteta u Kielu (Leibniz Labor für Altersbestimmung und Isotopenforschung Christian-Albrechts Universität Kiel) napravio je ¹⁴C analizu uzorka ljudske kosti iz groba 14, koja je pokazala veoma nizak procenat vjerojatnoće od 23,9% rezultata za cal AD 896-923, te cal AD 966-996 sa 43,0% što je pokazatelj vjerovatne kontaminacije uzoraka do koje je moglo doći usljed stalne izloženosti plavljenja terena u zimsko doba.

¹⁰ Mjerni reper za nekropolu (R.1), postavljen na početku središnjice kontrolnog profila na južnoj stani tumula koji dijeli SGM 1 i 4 na visini 6,80m, nadmorske visine.

¹¹ Razlika u dubinama u SGM 1 i SGM 4, od dubina u SGM 2 i SGM 3 uvjetovana je kosim padom terena na sjevernoj strani.

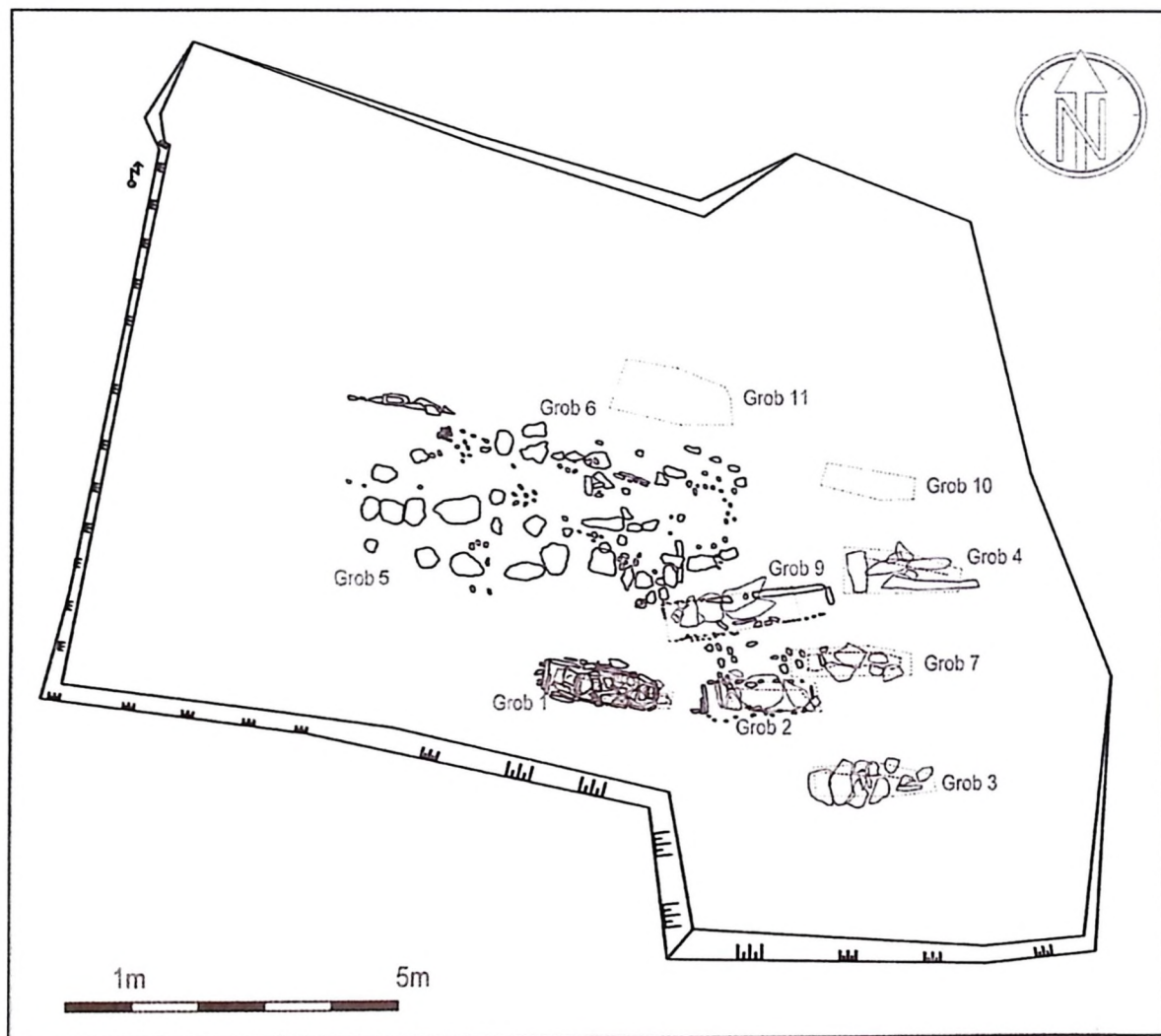
Sl. 3 Dio kontrolnog profila (SGM 3-jug) sa vidljivim tragom gareži i nasipa grobne humke (foto Z. Grizelj)

kao i na nekim mjestima na profilu između SGM 1 i SGM 2, te SGM 3 i SGM 4 s južne strane (Sl. 3)

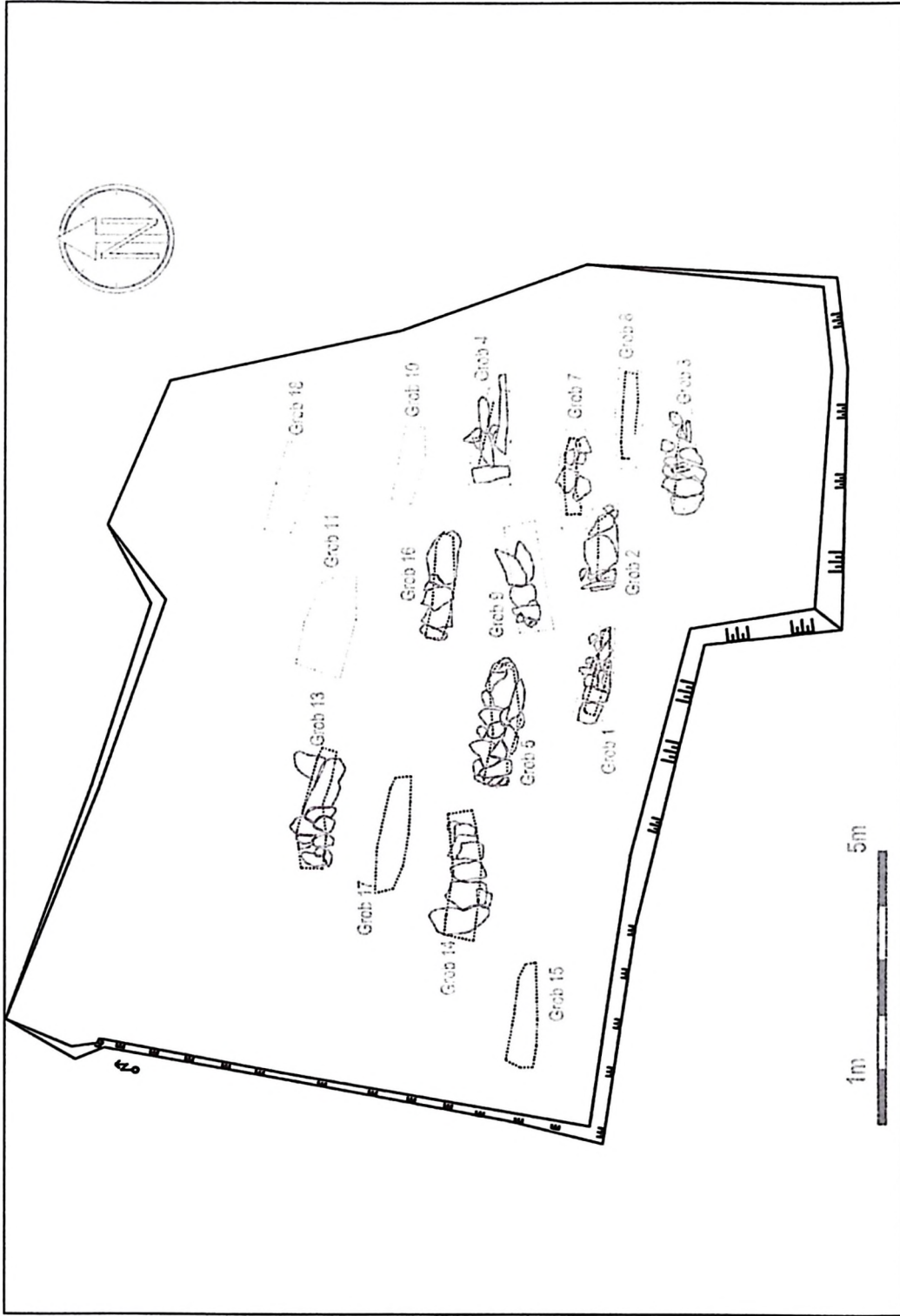
Uklanjanjem idućeg sloja nasipa, kao i uklanjanjem gore navedene kamene konstrukcije, na dubini 1,50-1,60m u SGM 1 i SGM 4, te na dubini 2,20-2,30m i u SGM 2 i SGM 3 (mjereno u odnosu na R.1), naišlo se na grobne cjeline prekrivene tankim kamenim pločama, složene u redove orijentirane pravcem istok-zapad s manjim odstupanjima (Plan 2). Veća koncentracija grobova u segmentima 1 i 2 (SGM 1, ukupno 9; SGM 2 ukupno 4 grobne cjeline) na istočnoj polovici tumula sugerira i moguće prostiranje ovog grobnog prostora na većoj površini. To, nažalost, nije moguće dokazati zbog oštećenja do kojih je pri građevinskim radovima došlo. Na drugoj, pak, strani, a posebice uz zapadni profil segmenta 3 i 4, objašnjenje za evidentnu manju koncentraciju grobova (SGM 3: ukupno 2 groba, SGM 4: 3 grobne cjeline) možemo tražiti u destrukciji prostora nekropole uslijed korištenja lokalnog puta koji je tuda prolazio, ali i postavljanja električnog stuba, u čijoj smo blizini našli ostatke ljudskih kostiju i razbijene ploče koje sugeriraju da je i na ovom dijelu bilo ukopa¹².

¹² Naše pretpostavke se pokazaju opravdanim jer su nedavna geomagnetna snimanja ukazala na moguće širenje nekropole u pravcu naselja.

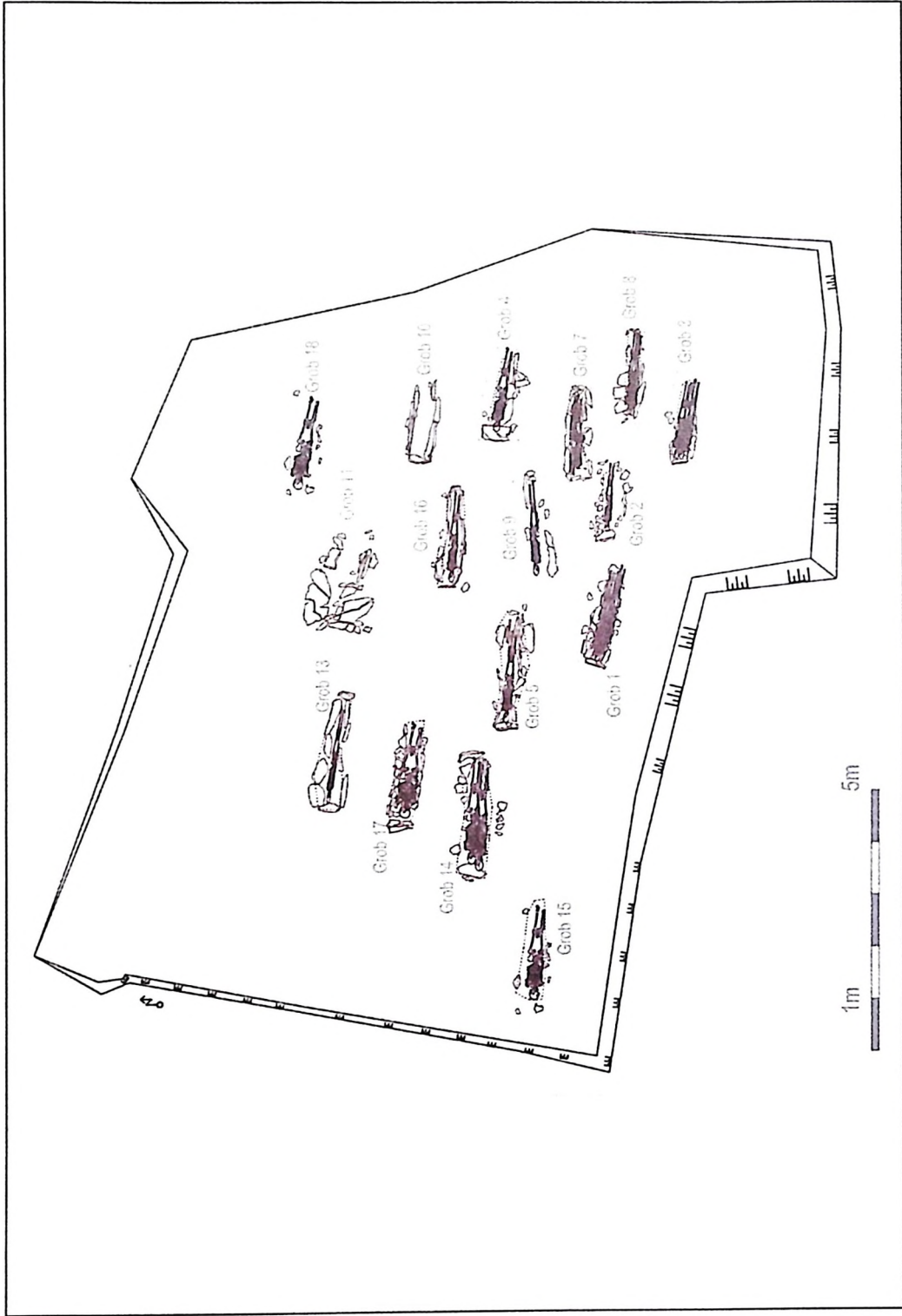
U opisu grobova slijedili smo numeraciju davanu grobovima i grobnim konstrukcijama onako kako su otkrivane. Mada je prilikom otvaranja i raščišćavanja ustanovljeno da sve konstrukcije ne sadrže ostatke pokojnika, prvobitno uspostavljena numeracija je ostala nepromijenjena. Ukupno je označeno 18 cjelina (Plan 3), od čega je 16 sa skeletnim ostacima (Grob 1-5,7-10,12-18), dva su prazna (Grob 6 i 11 – kenotafi, devastirani grobovi, ili posebne kultne konstrukcije?).

Pl. 1 Istraživani prostor grobne humke sa grobovima i vidljivim ostacima centralne kamene konstrukcije, faza I (crtež: D. Hadžić)

Pl. 2 Istraživani prostor grobne humke sa rasporedom grobova, faza II (crtež: D. Hadžić)

Pl. 3 Raspored grobova i skeletnih ostataka na istraženom prostoru, faza III (crtež: D. Hadžić)

Opisi grobova¹³

Grob 1 (Tab.1, 1-3)

Dužina 1,92 m; širina u zaglavlju 43 cm, u podnožju 25 cm, dubina grobne jame 15 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Grobnu konstrukciju činio je jedan sloj od 15 poklopnica koje su postavljene na ukupno, 6 obložnica s južne i 10 obložnica sa sjeverne strane, te jednu nadglavnicu i jednu podnožnicu. Skeletni ostaci u grobu bili su ispremjestani. Na osnovu broja pronađenih mandibula, utvrđeno je da su u ovoj grobnoj cjelini ukopane 4 osobe. U gornjem dijelu grobnice nalazili su se fragmenti tri lubanje, dijelovi rebara i kosti ruku. Na središnjem dijelu nalazile su se izmiješane kosti ruku i nogu, u prirodnom položaju, tako da se može pretpostaviti da su neki dijelovi skeleta ostali u svom prvobitnom položaju dok su se dijelovi mandibule i dvije karlice nalazili u podnožju groba. Po svemu sudeći, ovdje se radi o sekundarnom ukopu, prilikom kojeg su kosti prethodno ukopane osobe sklonjene u stranu, ili pak, možemo govoriti o devastiranju groba zbog pljačke, kada je došlo do dislociranja skeletnih ostataka ukopanih osoba. Primarna orijentacija zapad-istok može se pretpostaviti i za ovu grobnu cjelinu.

Grob bez priloga.

Grob 2

Dužina 1,59 m; širina u zaglavlju 39 cm, u podnožju 21 cm; dubina grobne jame 10 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Ovaj grob su pokrivala dva sloja poklopnica. U prvom sloju nalazile su se četiri ploče sačuvane samo na gornjem dijelu konstrukcije veličine: 33x41, 43x26, 27x15, 18x20 cm i tri u drugom sloju, veličina: 65x76, 48x62, 24+24+21 cm. Grobna jama bila je ukopana dosta plitko u zemlju (cca. 10 cm) i definirana samo s nekoliko kamenih ploča na središnjem dijelu groba. Skelet je pronađen u opruženom položaju sa zdrobljenom lubanjom na zapadnoj strani, s rukama prekrštenim u predjelu pojasa. Sudeći po veličini kostiju, vjerojatno se radilo o mlađoj osobi. Uslijed djelovanja vlage, kosti su dosta porozne, dok su neke od njih, kao npr. karlica, dislocirane.

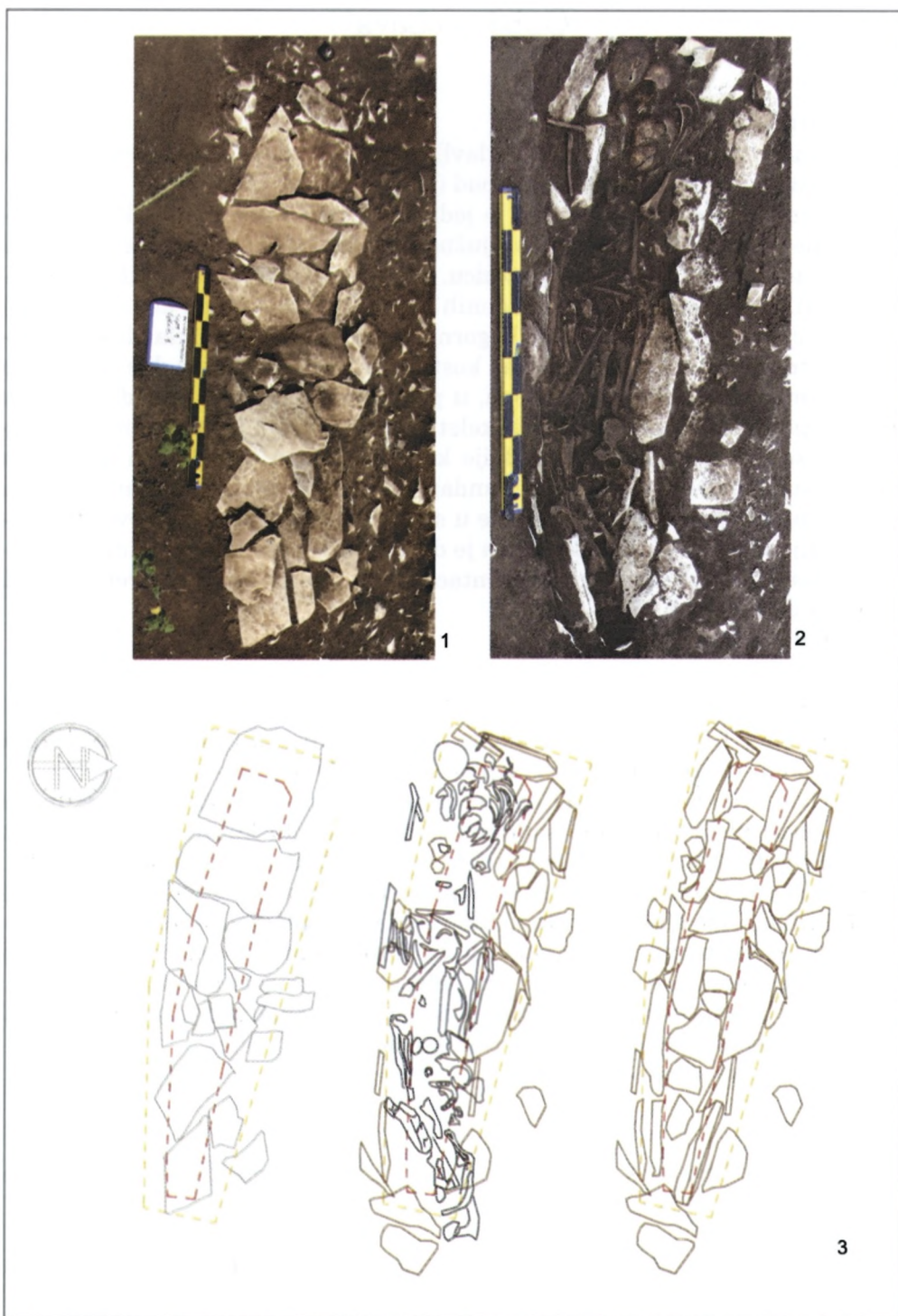
Grob bez priloga.

Grob 3

Dužina 1,86 m, širina 0,51m; dubina grobne jame 25 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

---

¹³ U opisu grobova korištena je terminologija primjenjivana kod autora koji su se bavili istom ili sličnom problematikom na užem ili širem prostoru vezanom za ovaj lokalitet: poklopnice su ploče koje pokrivaju grobnu jamu; obložnice su kamene ploče koje definiraju (oblažu) grobnu jamu, u našem slučaju sa sjeverne i južne strane; nadglavnica je ploča koja se nalazila iznad glave, te podnožnica ploča ispod nogu pokojnika.

Tab. 1 *Grob 1, faze istraživanja (1, 2. foto: M. Forić; 3. crtež: D. Hadžić)*

U gornjem dijelu groba nalazile su se dvije poklopnice veličine: 51x33 i 53x34 cm, a obložnice samo s južne strane. U grobu su pronađeni ostaci 3 skeleta. Prvi, u opruženom položaju, orijentiran je zapad (glava) – istok (noge). Lubanja je bila djelomično uništena i okrenuta na lijevo. *Humerus* desne ruke disclociran je i nalazio se u visini lubanje, a *ulna* i *radius* desne ruke bili su položeni na prsima pokojnika. Uslijed vlage kosti su loše očuvane i prilično porozne, a pod pritiskom grobnog pokrova i nasipa, humke pronađene u fragmentima. Drugi skelet bio je položen više ulijevo uz zid grobne jame u opruženom položaju. Lubanja je bila sačuvana u fragmentima, dok su kosti ruku bile položene preko karlice. Treći skelet, pronađen nakon uklanjanja prethodnih, bio je također opružen, ali su kosti bile dosta porozne i oštećene.

Grob bez priloga.

Grob 4 (Tab.2, 1-3)

Dužina groba iznosila je 1,76 m, sa širinom gornjeg dijela 37 cm i i donjeg 40 cm; dubina grobne jame 20 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Poklopnice od kamenih ploča te komada neobrađenog kamena prekrivale su u jednom sloju samo gornji dio groba, dok su obložnice duge 64 cm, 32 cm i 15 cm štatile samo njegovu južnu stranu, te su se kao i nadglavnica (duga 47 cm) uslijed pritiska zemlje obrušile unutar groba.

Dužina skeleta u opruženom položaju s rukama prekriženim na prsima bila je 1,62 m. Lubanja je bila uništena. Kost femura su bile jake i dobro očuvane.

Grob bez priloga.

Grob 5 (Tab.3, 1-3)

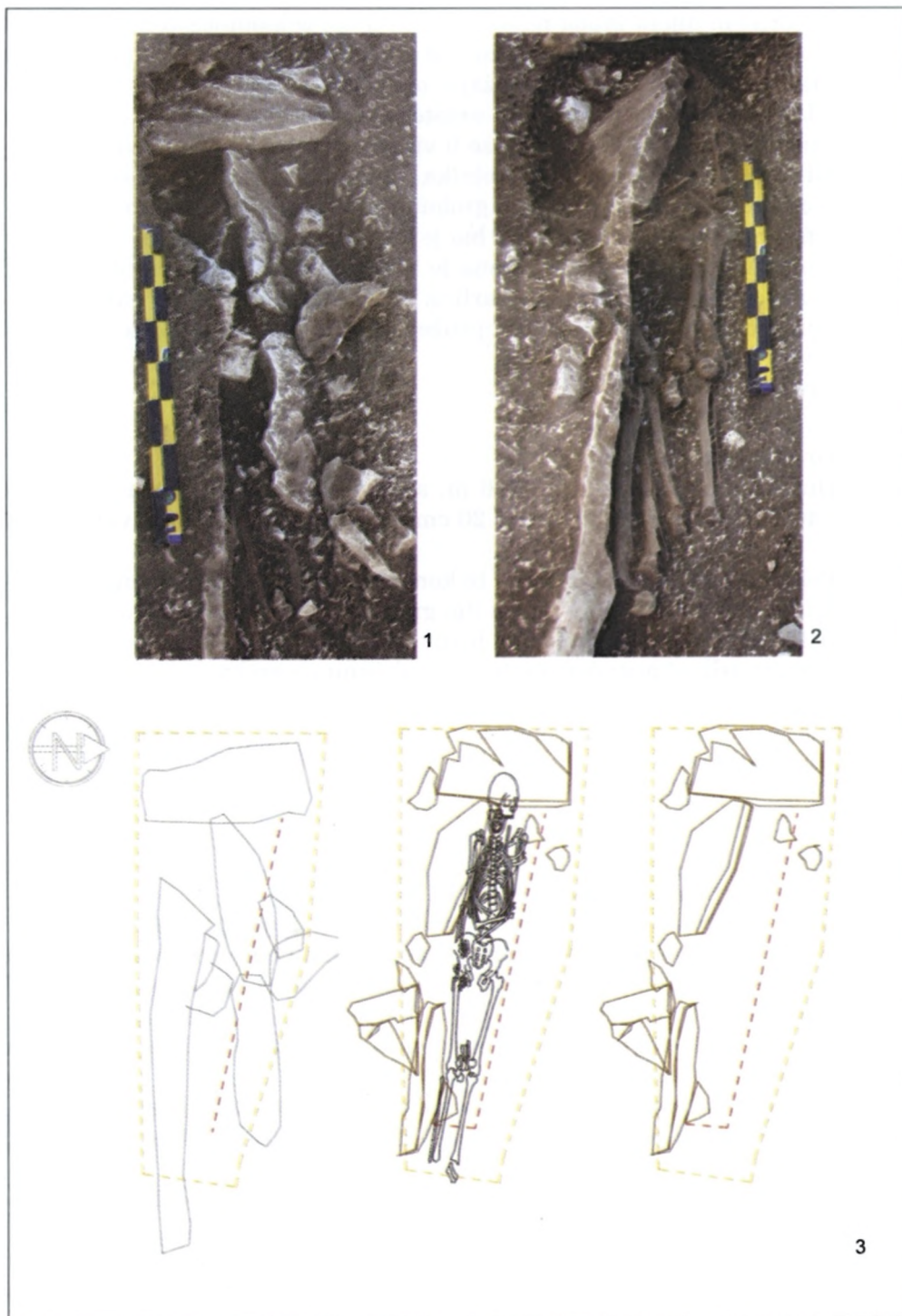
Dužina groba 2,05 m, širina 1,80.

Grob 5 vjerojatno je dio centralne konstrukcije prapovijesnog tumula. Sačinjavalo ju je 6 velikih djelomično obrađenih kamenih blokova, složenih u kvadratnu osnovu, te manje kamene ploče pomiješane s nasutom zemljom. U tom dijelu s kamenim materijalom pronađen je veliki broj fragmenata amfora koji su analogni fragmentima pronađenim tokom početnih prospekcija na najnižim terasama naselja.

Nakon uklanjanja nasipa iznad konstrukcije otkriven je sloj ploča samog groba: Poklopnice veličine 44 x28, 47x26, 35x35, 23x25, 26x20, 24,7x12; 31x22, 40x31 cm.

Dužina groba 1,82 m, širina 54 cm; dubina grobne jame 15 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Grobnu konstrukciju činile su nadglavnica dužine 30 cm, te 9 obložnica od manjih ploča dužine ca. 15-20 cm, debljine 3 cm s južne strane, i sličnih pet obložnica sa sjeverne strane. Uglavnom su koncentrirane uz uzglavlje i podnožje groba, dok je središnji dio jednostavno bio ukopan u zemlju.

Tab. 2 Grob 4, faze istraživanja (1, 2. foto: M. Forić; 3. crtež: D. Hadžić)

U grobu je nađen jedan skelet u opruženom položaju, orijentiran zapad (glava) – istok (noge). Lubanja je bila uništena, a kosti ruku pomjerene uslijed pomicanja tla i pritiska poklopnica koje su se nalegle na skelet. Sadašnji položaj sugerira da su ruke bile prekrížene u predjelu karlice pokojnika.

Unutar groba pronađen je manji fragment prapovijesne keramike za koji ne možemo izričito tvrditi da se radi o grobnom prilogu.

Grob bez priloga.

Grob 6

Dužina groba 3,80; širina 1,70 m; orijentacija zapad-istok.

Grobna cjelina br. 6 nastavak je kamene konstrukcije centralnog dijela tumula. Čini ga kvadratno obrađeno kamenje veličine oko 30x50 cm. Okomito poredano sa sitnijim kamenim pločama i zemljom nastavljalo se na konstrukciju označenu kao Grob 6. Uklanjanjem te kamene konstrukcije, kao što je to učinjeno i u slučaju Groba 5, nije se naišlo na ostatke ukopa.

Između većeg kamenja i nasipa manjeg kamenja i zemlje, i u ovom slučaju pronađeno je više fragmenata amfora, što može ukazivati na mogući kulturni obred.

Grob 7

Dužina 1,72 m; širina u gornjem dijelu 41 cm, a u donjem 28 cm; dubina grobne jame 23 cm; orijentacija zapad-istok.

Središnji dio grobne konstrukcije prekrivalo je 5 poklopnica veličine 45x25, 40x31, 20x17, 27x16,5 i 31x24 cm. Zidovi grobne konstrukcije sa sjeverne strane ojačani su obložnicama dugim 50, 65, 40 cm. Tri obložnice s južne strane ploče prekrivale su uzglavlje, središnji i donji dio groba.

Unutar ovog groba bile su sahranjene dvije osobe. Gornji skelet bio je u opruženom položaju s orijentacijom zapad (glava) – istok (noge). Izuzetno porozne kosti pronađene su tek u fragmentima kao i lubanja koja se nalazila u središnjem dijelu groba.

Lubanja donjeg skeleta nalazila se ispod nogu prvog, što sugerira stariji ukop drugog pokojnika. Dužinom od 165 cm orijentiran u pravcu istok (glava) – zapad (noge), suprotno od prethodnog, nalazio se u opruženom položaju s rukama položenim uz tijelo.

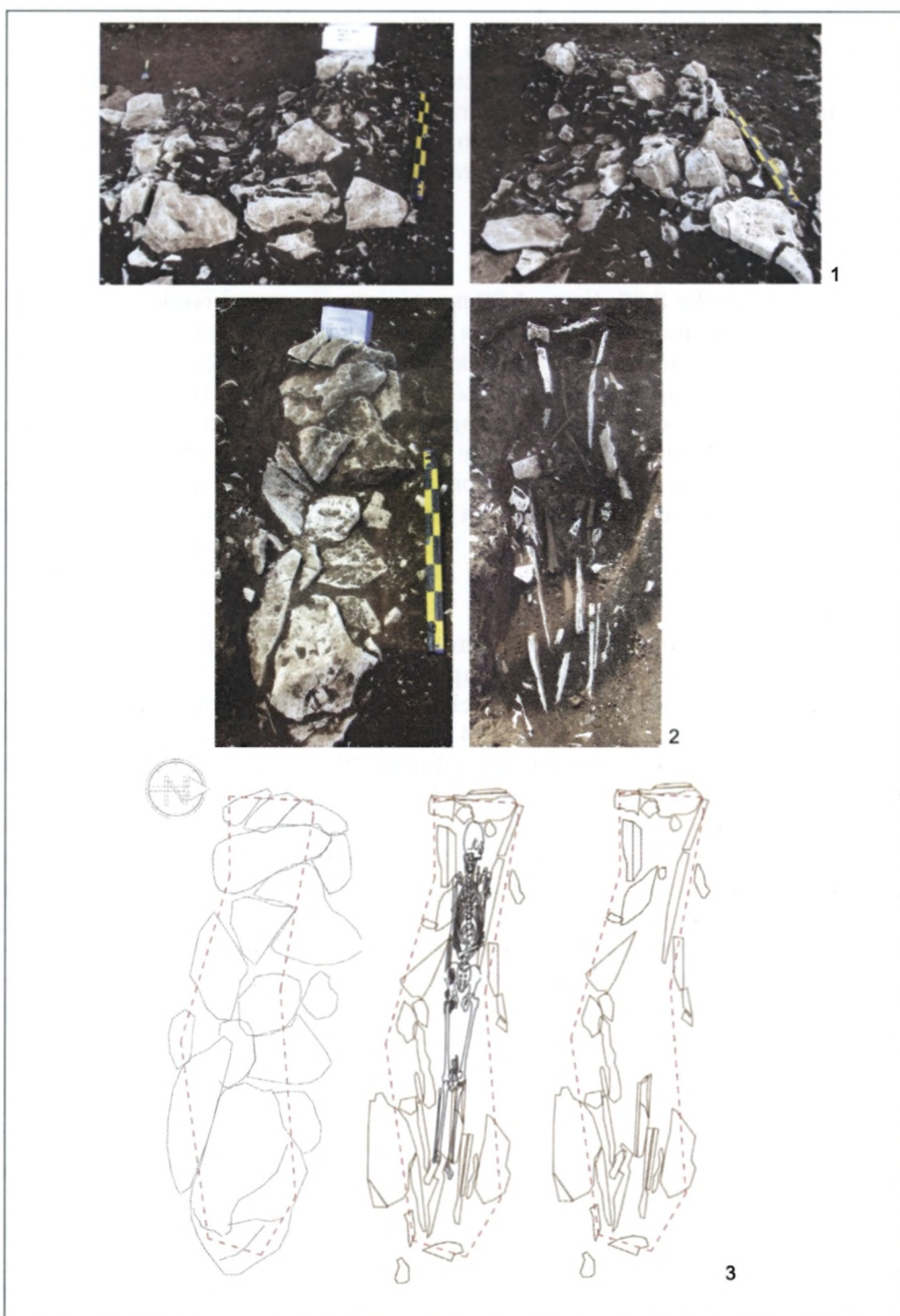
Grob bez priloga.

Grob 8

Dužina 1,84 m, širina 0,60 m; dubina grobne jame 20 cm; orijentacija zapad (glava)-istok (noge).

Grobnu konstrukciju činile su dvije poklopnice na donjem dijelu groba veličine 40x30 i 40x34 cm.

Na grobu nije bilo nadglavnica, samo podnožnice veličina: 3x12cm x 13cm i 10x14 x13 cm.

Tab. 3 Grob 5, faze istraživanja (1, 2. foto: M. Forić; 3. crtež: D. Hadžić)

Južnu stranu groba osiguravalo je šest obložnica: dimenzija 27x20, 29x35, 25x31, 25x31, 10x31, 10x17, 11x20 cm; dok su se na sjevernoj nalazile četiri obložnice; 16x21; 23x27; 27x20, 27x19 cm.

Skelet orijentiran zapad (glava) – istok (noge) bio je, u opruženom položaju sa rukama položenim uz tijelo. Kostu su bile u fragmentima i vrlo porozne.

Grob je bio bez priloga.

Grob 9 (Tab.4, 1-3)

Dužina 2,00 m. širina 30 cm; dubina grobne jame 63 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Ovaj grob bilo je na donjem dijelu prekriven s 4 poklopnice veličina: 27x18; 44,5x39; 47x30, 70x21 cm.

Za razliku od ostalih, ovaj grob je bio najdublje ukopan (63 cm dublje od susjednih grobova br. 5 i br. 7). Nalazio se u prirodnoj podlozi nasipa sitnog zdrobljenog kamena, koja čini i njegovu konstrukciju s južne, zapadne i većeg dijela sjeverne strane. Na toj strani nalazila se samo jedna obložnica dužine 68 cm, te podnožnica dužine 25 cm.

Skelet je bio u opruženom položaju s rukama prekrštenim i položenim u predjelu karlice. Kostu ruku i nogu dosta su dobro sačuvane, dok je lubanja zbog pritiska poklopnice uništena.

Bez priloga.

Grob 10

Dužina 146 cm, širina 29 cm; dubina grobne jame 20 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Grobnu konstrukciju činila je uzglavnica duga 29 cm, obložnice sa sjeverne strane dužine: 62, 55, 12, 42 i 8 cm i južne veličina: 75, 50 i 29 cm. Podnožnica nije pronađena zbog ranije devastacije groba.

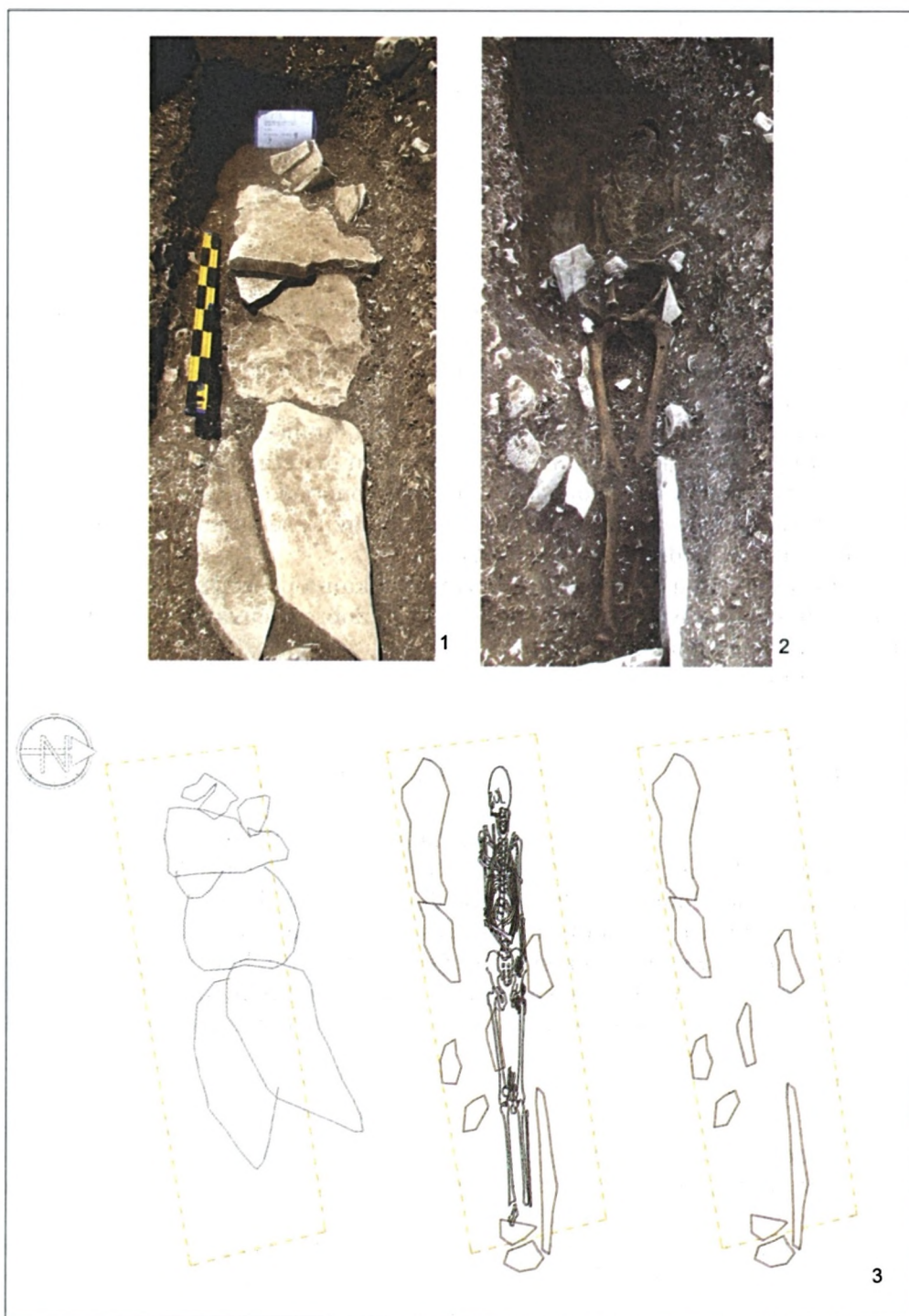
Ovo je prvi pronađeni grob, devastiran pri građevinskim radovima, tako da je od njega sačuvana samo dužina. Zatečen je bez poklopnice, s zemljom u grobnoj jami. Po objašnjenju M. Krešića, u grobu su se nalazila dva skeleta – gornji položen u pravcu zapad (glava) – istok (noge), a drugi ispod njega u obrnutom smjeru.

Bez priloga.

Grobna cjelina 11 (Tab.5, 1-3)

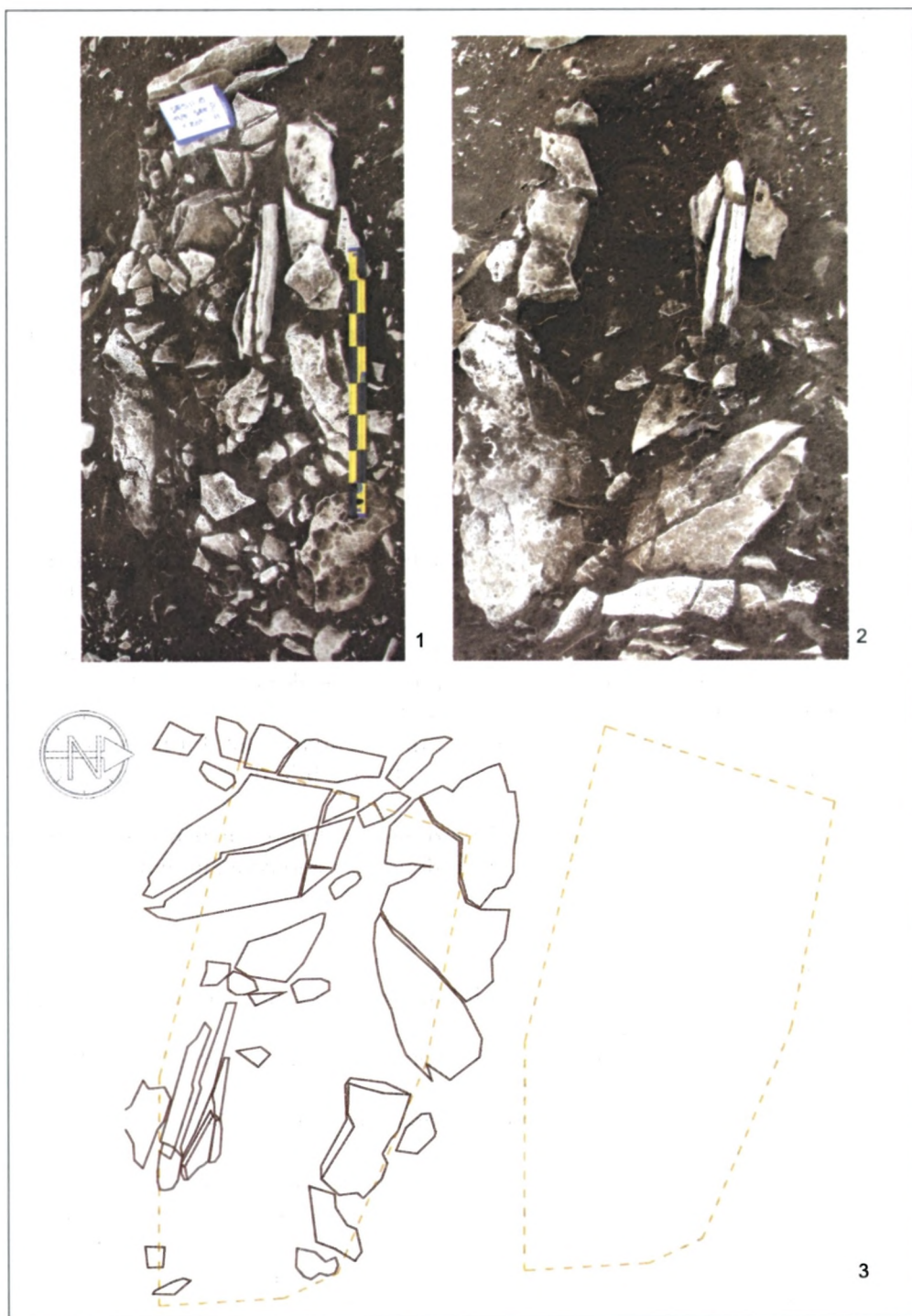
Dužina 2,10 m; širina 82 cm; dubina grobne jame 30 cm; orijentacija zapad – istok.

Grobna konstrukcija je dosta devastirana. Funkciju poklopnice imale su kamene ploče dužine oko 40 cm, po svemu sudeći pomjerene s prvobitne pozicije te izmiješane s manjim kamenim pločama i kamenjem, što je formiralo omanju grobnu humku. Podnožnicu groba činila je ploča dužine 51 cm, debljine 4 cm. Nakon uklanjanja ukupno 4 sloja kamenih ploča dugih od 30

Tab. 4 *Grob 9, faze istraživanja* (1, 2. foto: M. Forić; 3. crtež: D. Hadžić)

Tab. 5 *Grob 11, faze istraživanja* (1, 2. foto: M. Forić; 3. crtež: D. Hadžić)

do 60 cm, nisu otkriveni tragovi skeletnih ostataka. Između ploča i zemlje izmiješane sa kamenjem, otkriveno je više fragmenata keramike: drški, vrata, trbuha amfora, te konjske potkove. Takva situacija sugerira devastaciju i ranije pražnjenje groba.

Grob 12

Dimenzije groba kao i njegova orijentacija nisu se mogle dokumentirati.

Grobnom cjelinom br. 12 označeni su ostaci kamene konstrukcije smještene u segmentu br. 3, uz sami kontrolni zapadni profil u blizini električnog stuba. Uz veliko kamenje veličina oko 50 x 60 cm, i kamenih ploča, nađeni su fragmenti kosti, te amfora među kojima i jedan fragment s grafitom. Konstrukciju groba nije bilo moguće odrediti zbog oštećenja koje je napravilo korenjenje stabla košćele, ali i ranije vršeni građevinski radovi.

Grob 13 (Tab.6, 1-3)

Dužina 1,90 m, širina 22 cm; dubina grobne jame 15 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Grob 13 nalazio se jednim dijelom ispod centralne kamene konstrukcije tumula paralelno s grobovima 5, 17 i 6. Njegovu konstrukciju činilo je: 12 poklopnica veličina: 47x25, 20x17, 35x13, 21x25, 21x14, 30x17, 40x24, 33x20, 47x25, 47x22, 28x23cm, 34x27 nadglavnice duge 25 cm; podnožnice duge 22, te po 4 obložnice sa sjeverne i s južne strane (u prosjeku duge oko 50 cm), koje su u potpunosti formirale grobnu jamu dubine 15 cm.

Skelet je bio opružen, orijentiran zapad (glava) – istok (noge), s rukama položenim uz tijelo. Kosti su i u ovom slučaju bile dosta porozne i skoro uništene.

Uz sami grob pronađen je vršak željeznog koplja, a u nasipu koji se nalazio iznad grobne konstrukcije pronađene su dvije željezne potkove.

Grob bez priloga.

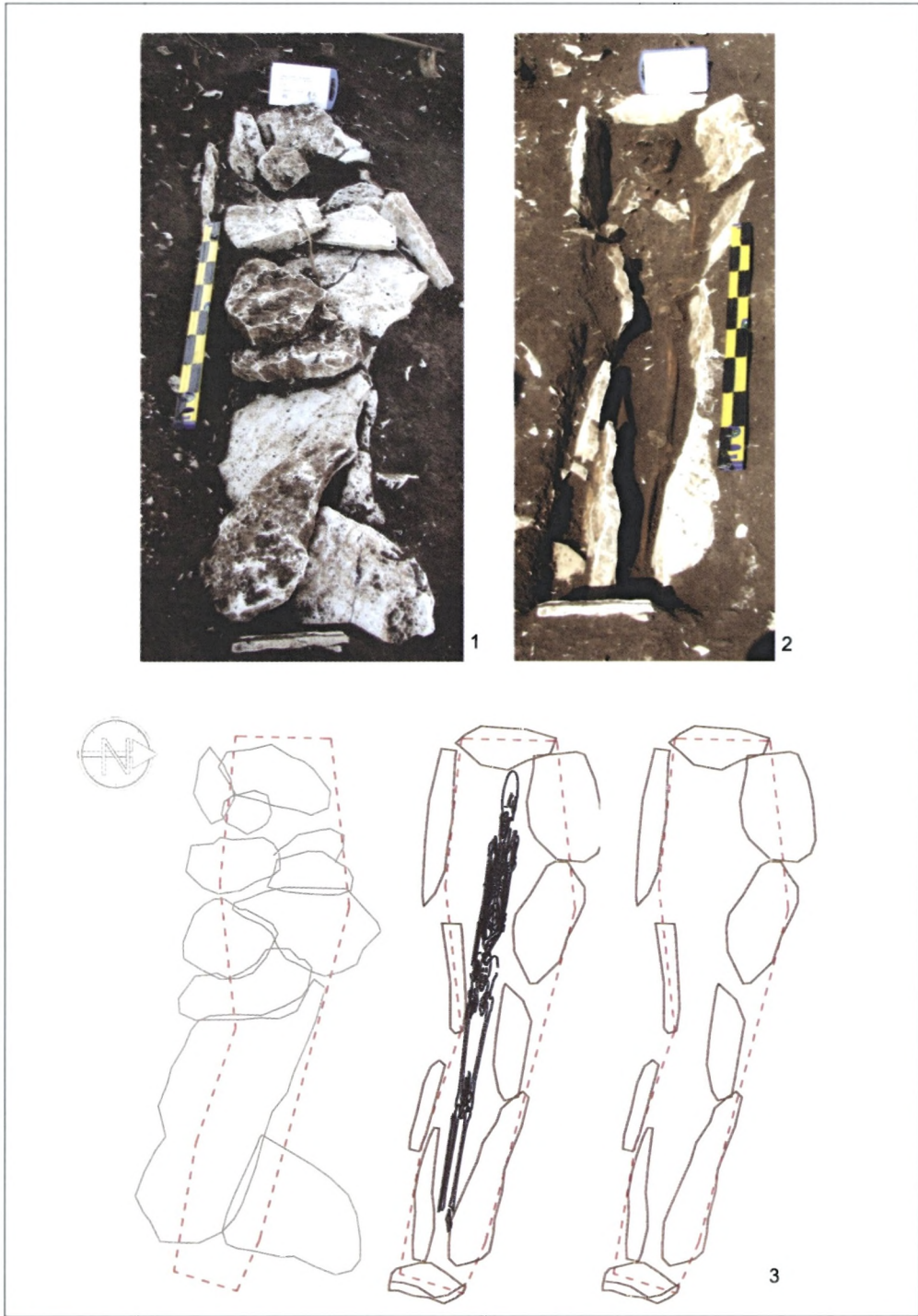
Grob 14 (Tab.7,1-3)

Dužina 2,03 m, širina 32 cm; dubina grobne jame 15 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

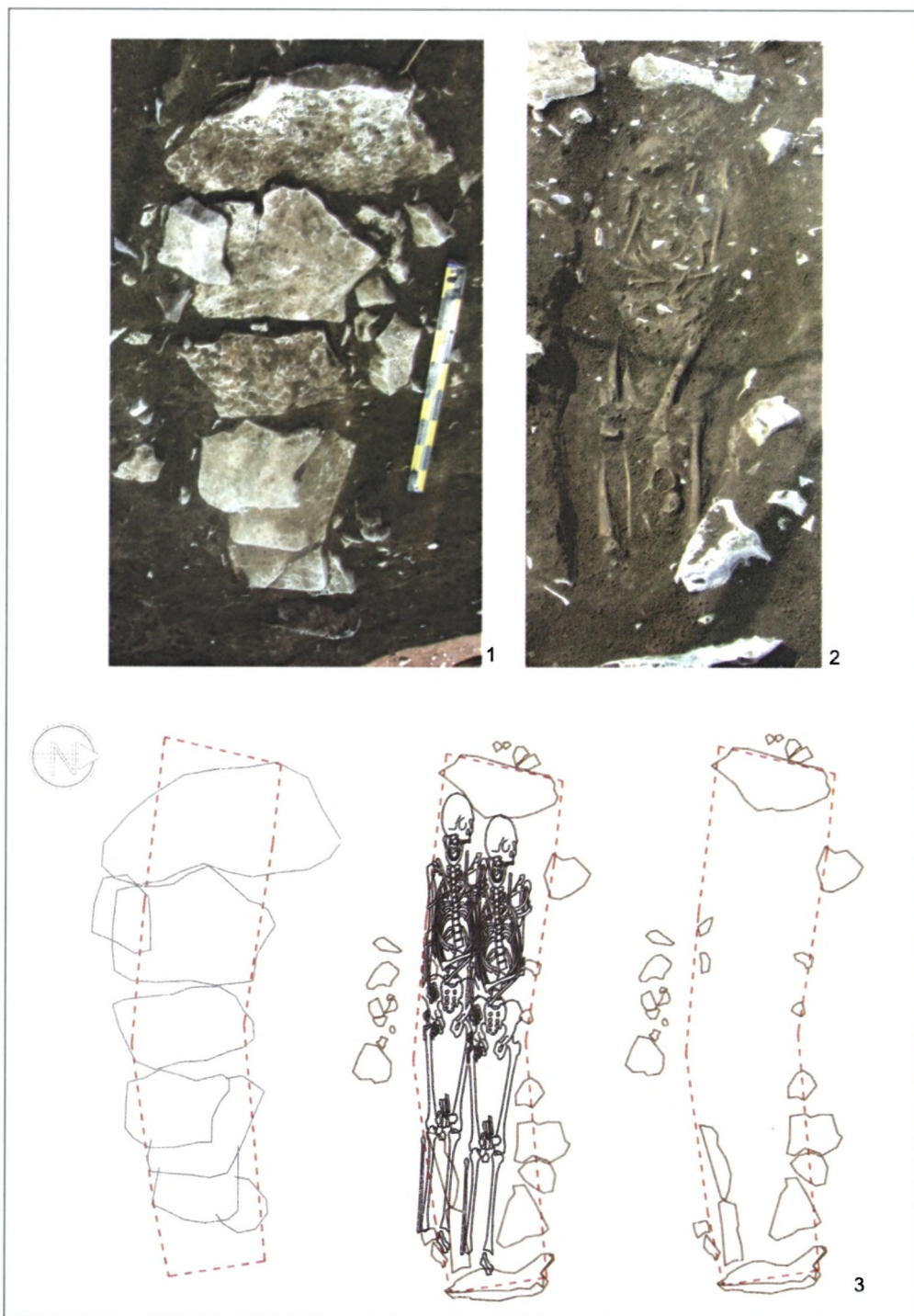
Grob je prekrivalo je 6 poklopnica veličine 32x20, 32x32, 39x28, 48x34, 42x43 i 62x33 cm i nadglavnica dužine 32 cm. Na mjestima gdje su obložnice nedostajale nalazile su se manje kamene ploče dužine 5-7 cm. Skeleti su ukopani plitko u zemlju.

Interesantno je da se ispod poklopnica u gornjem dijelu grobne cjeline nalazio sloj gareži debljine 2-3 cm, što upućuje na obred paljenja prilikom sahranjivanja. Osim toga uz rub groba u profilu vidljiv je trag tamnosive boje koji prati skelet cijelom dužinom, što može biti ostatak tkanine u koju je taj skelet bio umotan.

U grobu su se nalazili ostaci dva skeleta. Gornji, nešto manji (žena?), pronađen je u opruženom položaju s rukama prekrštenim na karlici. Man-

Tab. 6 *Grob 13, faze istraživanja* (1, 2. foto: M. Forić; 3. crtež: D. Hadžić)

Tab. 7 Grob 14, faze istraživanja (1, 2. foto: M. Forić; 3. crtež: D. Hadžić)

dibula je bila dislocirana u predjelu grudi, dok su kosti donjeg, vjerovatno starijeg i većeg skeleta (muškarac?) bile ispremještane. Dijelovi lubanje i mandibule nalazili su se uz nadglavnicu, a karlica u podnožju groba.

Unutar groba pronađeni su ostaci prapovijesne keramike.

Grob 15 (Tab. 8, 1. 2)

Dužina 2,01 m, širina 25 cm; dubina grobne jame 15 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Skeletni ostaci bili su ukopani plitko u podlogu od zemlje i manjeg kamenja, bez posebne konstrukcije i oznaka koje bi mogle sugerirati postojanje groba na tom mjestu. Skelet se nalazio u opruženom položaju s rukama prekrizanim na karlici.

Bez priloga.

Grob 16 (Tab. 8, 3. 4)

Dužina 1,83 m, širina 45 cm; dubina grobne jame 40 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Ovaj grob pokrivao je red poklopnica veličine: 45x43, 63x30, 30x15, 32x28, 63x35cm; nadglavnica duga 26 cm; obložnice sa sjeverne: 45, 62, 18 i 58 cm, te južne strane 42, 43, 55 i 60 cm. U podnožju groba nalazile su se dvije manje ploče. Za razliku od ostalih, grob je bio nešto dublji (40 cm), koliko iznosi i širina dosta pravilno poredanih obložnica.

Skelet je pronađen u opruženom položaju u dosta dobro očuvanom stanju, što nije bila karakteristika ostalih grobnih cjelina. Lijeva ruka položena na karlicu, dok je desna položena na lijevoj strani prsa.

Grob je bez priloga.

Grob 17

Dužina 1,80 m, širina 50 cm; dubina grobne jame 10 cm; orijentacija zapad (glava) – istok (noge).

Grob nije bio vidljiv s vanjske strane. Njegovu konstrukciju činila je uzglavnica i obložnice na južnoj strani, koje su bile od pravilno rezanog kamenja i ploča (dugih od 15 do 30 cm), dok su se cijelom dužinom sjeverne strane nalazile manje kamene ploče i sitnije kamenje.

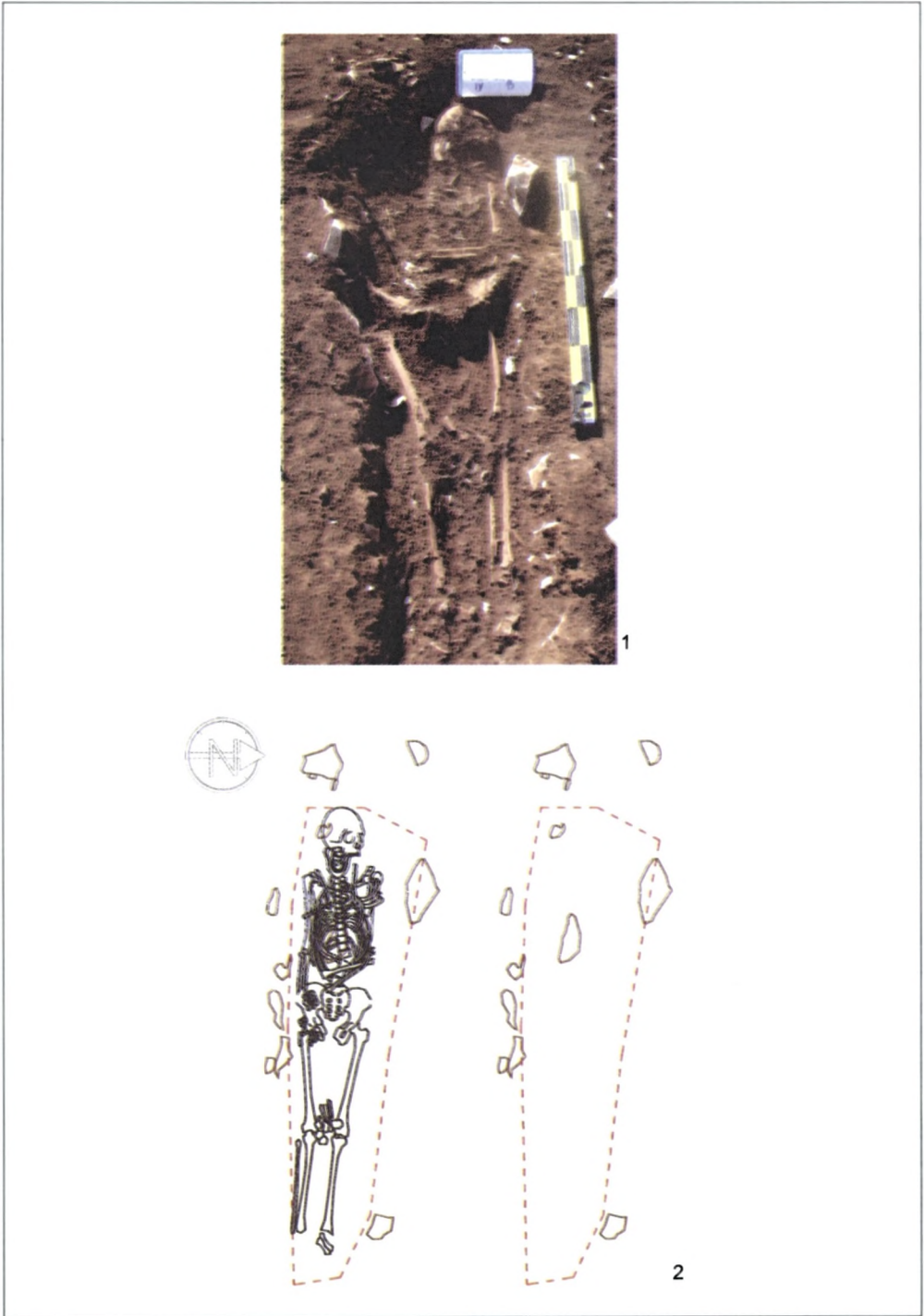
Skelet je bio u opruženom položaju, s oštećenom lubanjom naslonjenom na desno rame. Lijeva ruka je bila položena na karlicu, dok je desna dodirivala lijevo rame. Za razliku od ostalih grobova, kosti u ovom grobu su bile dobro očuvane.

Na površini, uz grob pronađeno nekoliko fragmenata keramike amfora.

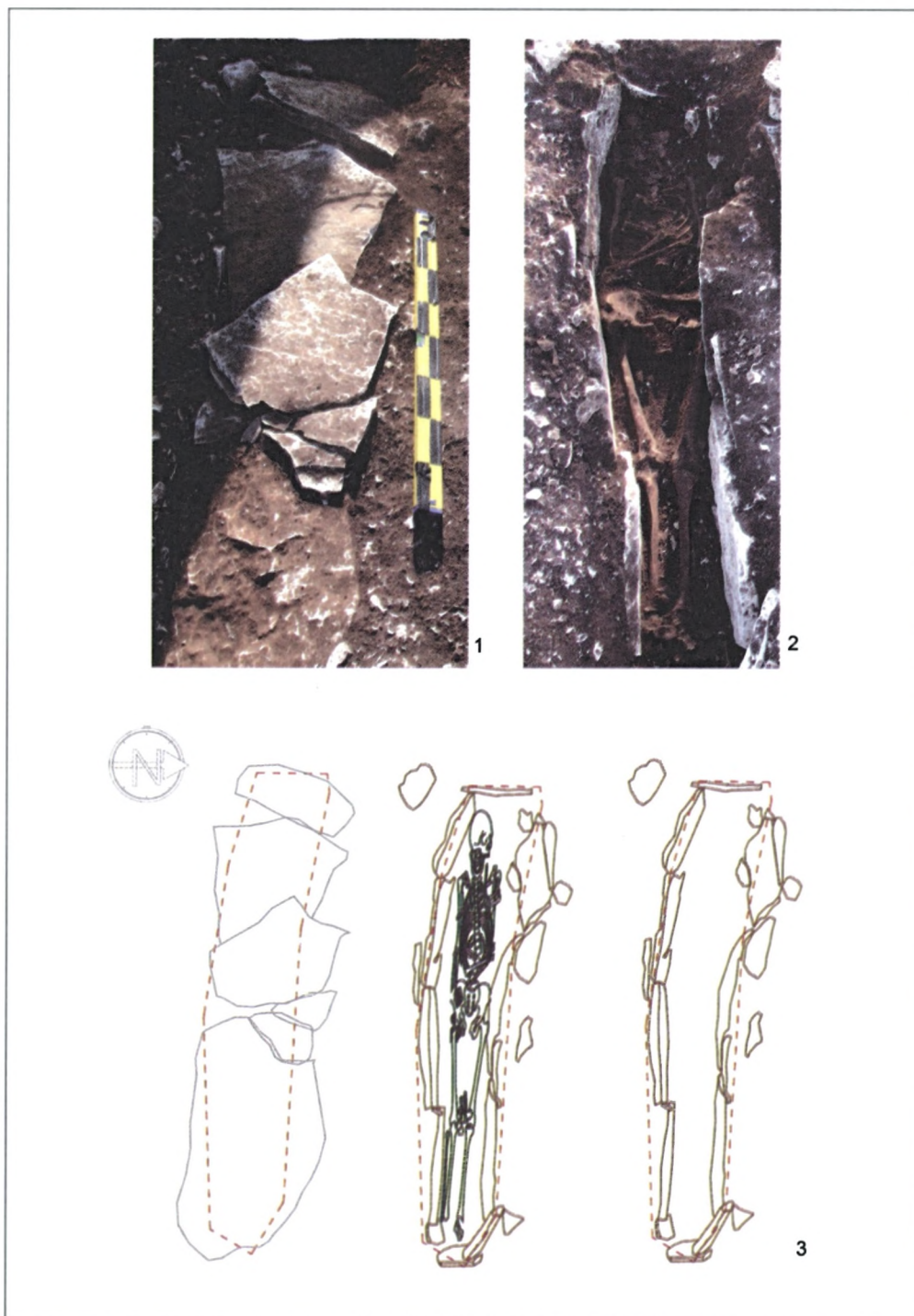
Grob je bez priloga.

Grob 18

Dužina 1,84 m, širina 46 cm; dubina grobne jame 10 cm; orijentacija zapad (glava)-istok (noge).

Tab. 8 *Grob 15, faze istraživanja* (1. foto: M. Forić; 2 crtež: D. Hadžić)

Tab. 8a *Grob 16, faze istraživanja* (1,2. foto: M. Forić; 3. crtež: D. Hadžić)

Skelet u ovom grobu bio je ukopan dosta plitko u zemljanu podlogu izmiješanu sa zdrobljenim kamenom, bez grobne konstrukcije i oznake koje bi je sugerirale. Skelet je bio u opruženom položaju orijentiran zapad-istok, s rukama na karlici. Kostu su kao u većini slučajeva sačuvane fragmentarno i u jako lošem stanju.

Bez priloga.

Zaključna razmatranja

Na otkopanom dijelu nekropole, kako je već naznačeno, otkriveno je ukupno 18 grobnih cjelina s 24 skeleta. Kao što se iz predočenog vidi, ovdje možemo razlikovati dvije osnovne varijante nalaznih cjelina: grobovi sa skeletima i konstrukcije bez skeleta (Plan 1, 3).

1. Grobovi sa skeletima

Kod skeletnih grobova jame su imale izdužen četverougao oblik, nešto širi na uzglavlju i obično sužen u donjem dijelu. Dno jame je uglavnom činila zemljana podloga, bez posebne konstrukcije, izuzev Groba 1 (Tab. 1, 1-3), gdje je dno prekriveno manjim i tankim kamenim pločama. U pravilu, grobovi su bili ukopani dosta plitko u prirodnu kamenu podlogu ili u sloj sitno drobljenog kamena do oko 15 cm dubine. Izuzetak su Grobovi 9 (Tab. 4, 1-3), 7 i 3 u kojima se ukopalo do dubine 63 cm, a to su ujedno i slučajevi kada se u grobove ukapalo više pokojnika.

Zidove grobne jame su učvršćivale obložnice od kamenih ploča¹⁴ širine do 30 cm ili poluobrađenog tanjeg kamena. Na ukupno 8 grobova nalazile su se čitavom dužinom, kako sa sjeverne tako i sa južne strane (Grobovi 1 (Tab. 1), 7, 8, 10, 11 (Tab. 5), 13 (Tab. 6), 16 (Tab. 8, 3-4), 17), dok su u 5 (Grobovi 2, 3, 5, 9 (Tab. 4) i 4) bile postavljene samo duž južne strane. U nekim grobovima su pak, mjestimično osiguravale grobne jame na središnjem dijelu, kao kod Groba 14, vjerojatno kako bi spriječile urušavanje strana groba.

Uzglavnice su imali skoro svi grobovi (Grobovi 1, 2, 3, 4, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 17). Izuzetak su Grob 9, te Grobovi 15 i 18 (Tab. 8, 1-2) koji nisu imali konstrukciju. Za razliku od nadglavnica koje su, kako se čini, obavezan element groba, podnožnice su zastupljene na svega 8 grobova (Grobovi 1, 5, 7, 8, 9, 13, 14, 16). Nadglavnicu je u pravilu činila jedna tanka kamena ploča čija je širina određivala širinu grobne jame (od 25 do 50 cm), dok su podnožnice, imale jednu ili više kamenih ploča ili manjeg obrađenog kamena.

Najkonsekventnije je izvođeno pokrivanje groba kamenim pločama – poklopnicama. One su, naslanjajući se na zid grobne jame sačinjen od oblož-

---

¹⁴ Krečnjačke kamene ploče koje nalazimo u konstrukciji grobova i kojima su grobovi prekriveni, donošene su sa strane, jer nalazišta ovakve vrste kamena i kamenih ploča nema u blizjoj okolici lokaliteta.

nica, nadglavnice i podnožnice, najčešće u jednom sloju prekrivale cijelu površinu groba (Grobovi 1, 5, 13, 14, 15, 16) ili, samo njegov gornji (Grobovi 3 i 4) ili donji dio (Grobovi 7 i 8). Izuzetak predstavlja Grob 2 čija je površina bila pokrivena s dva sloja poklopnice. Poklopnice nisu imali Grob 17 koji je imao druge konstrukcijske elemente (obložnice, nadglavnicu, podnožnicu) te grobovi 15 i 18 kojima je konstrukcija u potpunosti izostala, a samim tim i poklopnice. Za grobove 10, 11 i 12 koji su bili devastirani, ovaj element se nije mogao utvrditi.

Posebnim se čine i grobovi bez konstrukcije (Grob 15 i 18) koji su predstavljali tek plitke jame ovalnog oblika ukopane u nivou podloge.

Grobovi su, kako se da vidjeti, poredani u redove tako prate orijentaciju zapad-istok, s određenim manjim odstupanjima, koja su vjerojatno uvjetovana godišnjim dobom i položajem sunca u vrijeme ukopa pokojnika.

Što se samog ukopa tiče, svi grobovi pokazuju jednake karakteristike sahranjivanja inhumacijom, u opruženom položaju, sa rukama niz tijelo, ili prekrženim na grudima i preko karlice. U većini grobova nalazio se po jedan ukop s izuzetkom grobova sa više ukopa kao u slučajevima Grobova 7, 10 i 14 sa po 2 ukopa, te Groba 1 sa 4, i Groba 3 sa tri ukopa. U tim su slučajevima umrli ukapani jedan iznad drugog isto (Grob 4, i 14) ili suprotno orijentirani (Grob 10 i 7), ali i tako da se ostaci starijeg pokojnika sklanjaju u stranu radi novog ukopa (Grob 1 i 3).

Zbog plavljenja terena¹⁵ na kojem je smještena nekropola, osteološki materijal je izuzetno loše očuvan, zbog čega je teško odrediti spolne karakteristike umrlih. Ovakva situacija nije neuobičajena na prostoru donje Neretve¹⁶. Zamijećeno je i odgovarajuće grupiranje grobova, što može biti zbog rodbinskih veza ukopanih osoba, o čemu će više rezultata sigurno dati i biogenetičke analize osteološkog materijala koje su u tijeku.

2. Konstrukcije bez skeleta

Govoreći o konstrukcijama u kojima nisu pronađeni skeletni ostaci pokojnika (nalazi numerisani kao Grobovi 6 i 11; Tab. 5, 1-3), ne raspoložemo s dovoljno elemenata koji bi negirali ili potvrdili da se radi o kenotafu, odnosno određenim kulturnim konstrukcijama koje su mogle služiti pri obredu sahranjivanja. Ne može se isključiti ni mogućnost da se u ova dva slučaja radi o skrnavljenim i devastranim grobovima, te pitanje identifikacije ove vrste nalaza mora ostati otvoreno.

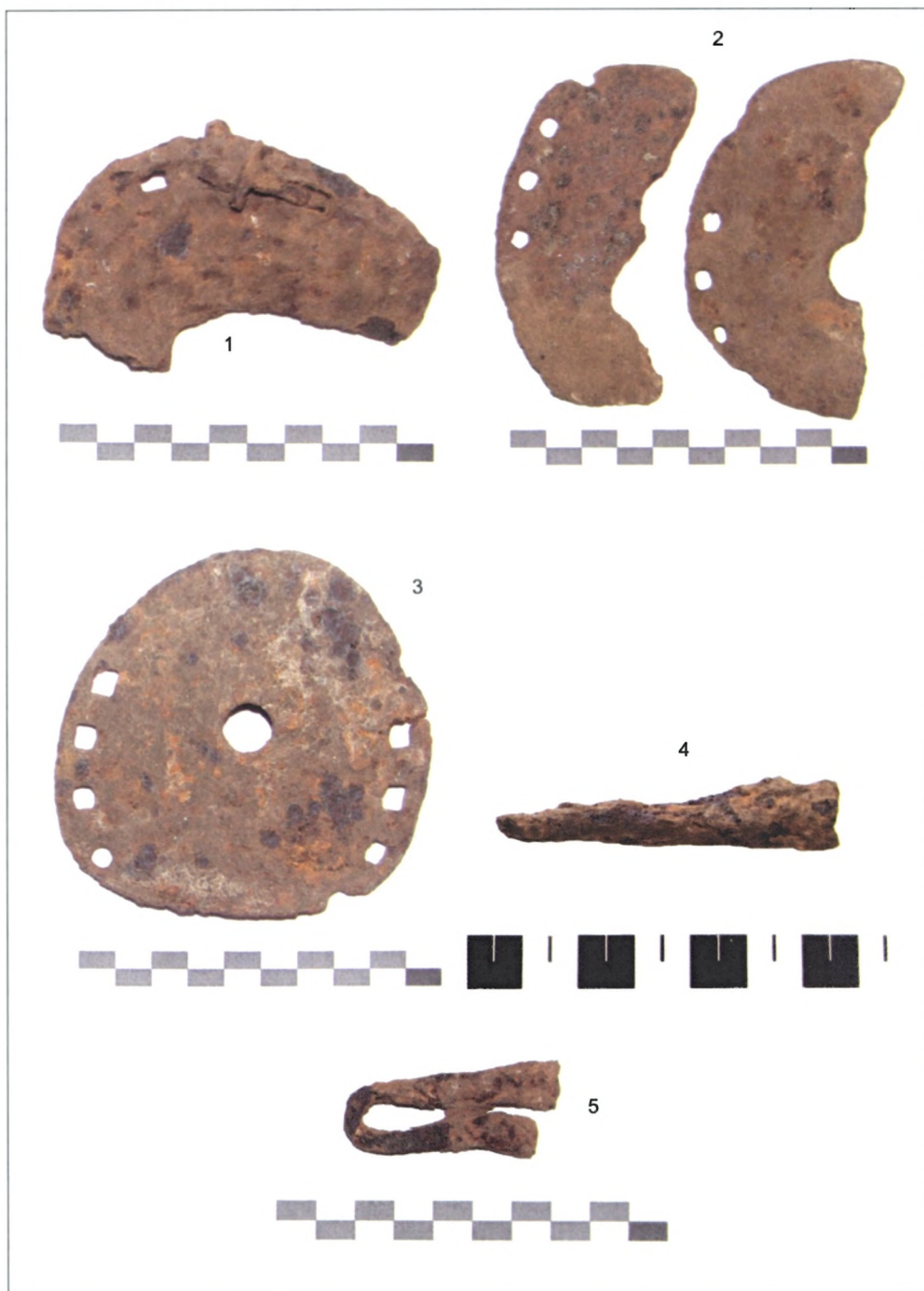
---

¹⁵ Tokom zimskih mjeseci zbog visokog vodostaja dolazi do godišnjeg plavljenja prostora lokaliteta Desila uključujući dio na kojem je smještena nekropola. Treba naglasiti da se konfiguracija terena na ovom terenu znatno promijenila od vremena kada je pravljena nekropola, jer zasigurno da to područje u vrijeme njenog egzistiranja nije plavilo.

¹⁶ Marović 1977, 46.

Tab. 9 1. Keramika sa grafitom G. 12; 2. Fragment oboda amfore sa pečatom iz sloja nasipa iznad G. 5; 3. Fragment crvene keramike finije fature nađen uz kamenu konstrukciju iznad grobova 4. Prapovijesna keramika iz groba 5. Metalni objekat iz nasipa, SGM 3; 6. Dva željezna čavla iz nasipa iznad groba 13 (1, 2, 6- foto: M. Forić; 3, 4, 5 - foto: I. Dragičević)

Tab. 10. 1. *Potkova sa čavlom iz G. 11;* 2. *Dvije potkove- površinski dio;* 3. *Potkova iz sloja nasipa;* 4. *Vršak željeznog koplja pronađen pored G.13;* 5. *Predmet u obliku škara sloja nasipa (foto: M. Forić)*

Grobni nalazi

Grobni priloga je nađeno zanemarljivo malo, što je neuobičajeno za ovakav skup grobova. Pojedinačni nalazi kojima raspolažemo nisu, osim fragmenta prapovijesne keramike u grobu 5, pronađeni u grobovima, nego u zemlji pored njih. U najviše slučajeva radi se o keramičkom materijalu – fragmenti amfora između kojih se ističe rub amfore sa pečatom iz Grob 5 (Tab. 9,1), te fragment amfore s grafitom pronađen s ostacima iz devastiranog Groba 12 (Tab. 9,2), i nekoliko fragmenata keramike crvene boje finije fakture iz kamene konstrukcije unutar SGM 4 (Tab. 9,3). Kuriozitet je prapovijesna keramika tamnosive boje s primjesama sitnog pješčara i kvarca, koja je jedina nađena unutar Groba 5 (Tab. 9,4).

Što se metalnih nalaza tiče, pronađena su 3 fragmenta rimskih potkova (Tab. 10,1. 2.)¹⁷, u sloju zemlje i zdrobljenog kamena iznad grobova, te unutar devastiranog groba 11, te jedna cijela potkova kao površinski nalaz (Tab. 10,3), koja može biti nešto mlađa. U profilu između SGM 3 i SGM 4 uz Grob 13 nađeni su vrh željeznog koplja (Tab. 10,4) i dio željeznog predmeta (oblika škara- Tab. 10,5).

3. Pitanje kulturno-povijesnog identificiranja grobnih nalaza iz Desila

Nedostatak priloga u grobovima otežava kulturno-povijesno identificiranje istražene nekropole. Opisana konstrukcija grobova i način sahranjivanja nisu dovoljni za potpunu kronološku determinaciju s obzirom na zatečeno stanje na terenu. Ostaci tumula u vidu nasipa zemlje i lomljenog kamena, te centralne kamene konstrukcije ukazuju na kult sahranjivanja koji je karakterističan za mlađa prahistorijska razdoblja jadransko-balkanskog područja, dok je polaganje grobova u paralelnim nizovima, koje je, kako izgleda, ovdje prakticirano, dosta neuobičajeno u ovom okviru.

Sahranjivanje pod humkama na bližem i daljem prostoru južne Hercegovine uobičajeno je još od ranog brončanog doba. Pri tome treba naglasiti razliku između groba-ciste u tumulima od brončanog do željeznog doba, tijekom kog dolazi do promjene u načinu ukopa, kada se umrli počinju sahranjivati u ispruženom položaju. To se očituje i kroz promjenu grobne konstrukcije¹⁸. Tu se prvenstveno podrazumijeva grob definiran kamenim pločama ili manjim kamenim blokovima, što je na ovim prostorima u kontinuitetu moguće pratiti sve do kraja srednjeg vijeka.

Dobar dio elemenata kulta sahranjivanja povezuje nalaze iz Desila s adekvatnim lokalitetima u neposrednoj i nešto daljoj okolini. Pri tom na prvom mjestu mislimo na registrirane nekropole u okolini Metkovića¹⁹ (Momići, Borovići, Kula Norinska; Bila Vlaka, Krivača), Stoca i Bileće.

---

¹⁷ Vikić 1953, Vikić 1955.

¹⁸ Marijan 2001, 153; Marović 1977, 52.

¹⁹ Jurić 1977, 105-126; Marović 1977, 45-104.

Osnovni problem u interpretaciji ovih grobnih nalaza svodi se na pitanje možemo li ih promatrati u kontekstu integralnog razvoja kompleksa Desilo u Bajovcima na kojem je dosadašnjim podvodnim istraživanjima već potvrđen kontinuitet života od eneolita do kraja stare ere²⁰, ili se ovdje radi o diahronoj, odnosno kasnijoj pojavi koja bi izlazila iz tih okvira. Nalazi pronađeni na gradinskom naselju i u jezeru-luki²¹, među kojima su najbrojniji fragmenti amfora iz 2. i 1. st. pr. Kr. ukazuju da je kasni helenizam vrijeme posebno intenzivnog življenja i djelovanja i na ovom lokalitetu. Metalni i keramički materijal pronađen na prostoru istraženog tumula identičan je onom iz naselja, što bi vodilo zaključku da se i ova nekropola može smjestiti u to doba. Kao drugu mogućnost, na što navodi polaganje grobova u redovima i odsustvo grobnih priloga, iznosimo da se kod većine ovih grobova moglo raditi i o naknadnom inhumiranju ranosrednjovjekovnih grobova²² koji su ukopani u stari tumul, pri čemu su primarni grobovi bili razrušeni i devastirani. Na osnovu raspoloživih podataka ne može sa sigurnošću odbiti, niti prihvatiti ni jedna od ove dvije mogućnosti, te pitanje kulturno-povijesne interpretacije ovih nalaza za sada ostaje otvoreno. Preostaje da se nadamo da će dalja istraživanja u Desilu pružiti mogućnost za nova saznanja i konkretnije zaključke i u ovom pogledu.

Summary

Excavation of the Burrow on the site of Desilo – Hutovo Blato in Herzegovina – Preliminary report

Lake of Desilo is part of the „Hutovo Blato“ nature park, which is situated in the southern part of Bosnia and Herzegovina, precisely in Bajevci, municipality of Čapljina, about 10 km from the Metković-Mostar highway. This is a unique sub-Mediterranean marsh area located into specific Herzegovinian karst ambient. The site is named after the spring of Desilo, one of the numerous

---

²⁰To je potvrđeno fragmentima eneolitičke i brončanodobne keramike iz jezera, brončanodobne sjekire (11-10 st.pr.kr) kao i fragmentima prapovijesne keramike iz groblja (Grob 5), te nalazima kopljaste fibule iz mlađeg željeznog doba i rimskog ključa iz naselja neposredno uz nekropolu. Vidi: Vasilj / Forić 2008, 18-39.

²¹Ibid.

²²Navedeno radiokarbon datiranje također indicira na doba ranog srednjeg vijeka (up. nap.9), ali ga zbog niskog nivoa vjerovatnoće i moguće kontaminiranosti uzorka ovdje ne možemo uzeti kao siguran pokazatelj. Otežavajuća okolnost u ovom smislu je i činjenica da na prostoru nekropole do sada nismo našli ni jedan pokretni arheološki nalaz koji bi sa sigurnošću upućivao na period srednjeg vijeka.

springs and lakes which become from the water of the subterranean river Trebišnjica, the largest subterranean river in this area. With a total area of 2 ha, and very significant depth which, on some points, even reaches 10m, Desilo is like a water hip, considerably pulled in between two hills, Pulica and Lopate. The area around the lake has been formed as a very specific archaeological landscape where an underwater archaeological site were registered, a hill-top settlement on the Lopata hill, and a necropolis which is presented in this article. So far, in the lake were discovered remains of two Illyrian ships with a cargo of amphorae of *Lamboglia II* type, Roman iron spears, dated in the 2nd and 1st century BC, as well as a double bladed bronze axe, and numerous fragments of ceramic from the bronze age from the underwater prehistoric layer, confirm the continuity of settlement in this area from prehistory until present times.

The necropolis that we present here was discovered by accident, during construction works. The area of the prehistoric barrow (diameter 16m, and 2.5m high) was partly destroyed by the construction works and by the local road that was placed on it. Excavations discovered that the barrow was made by a combination of soil and chopped stones in the upper layers and small stones at the bottom. On a few spots traces of fire and charcoal were revealed, and they represent evidence of funerary rituals which were common on such cemeteries. On the central part of the excavated area a large stone formation was discovered as remain of a central mound construction. Graves were placed underneath this construction.

The excavated part of the necropolis revealed 18 graves with 24 burials. Graves were lined in rows following the same west-east orientation. Grave constructions mostly show the same characteristics. In many cases graves have covers, side panels, grave-heads and grave-feet made of tiny stone plates. Stone plate covers were spread on the whole surface of the grave in one layer except in the case of Grave number 2 which had two layers of plates as cover. Stone plates as side panels were about 30 cm wide and placed along the sides of the burial pit supporting completely or partly both sides of the burial pit. The width of the grave head and grave foot plates defined the width of the grave (from 25 to 50 cm). Burial pits were quite shallow and buried in the natural surface of earth and gravel with the exception of graves nr. 9, 7 and 3, which were up to 63 cm deep because they contained several burials.

Grave number 1 is very interesting, since its base was totally covered with small stone plates that confirm the importance of funerary rituals for the community that buried their deceased on this necropolis. As an exception we can consider two graves – nr. 15 and 18 – where the deceased were just placed in the very shallow burial pit without any grave construction.

All the burials exemplify the same features of the inhumation in the fully extended position with arms next to the body or crossed over chests or pelvis. Most of the graves contain one burial except graves nr. 7, 10 and 14 with two burials; grave nr. 1 with four burials; and grave nr. 3 with three burials. The individuals are buried, one under another in the same or opposite direction, or an older burial was moved aside during the second burial.

Flooding during the wintertime is the main reason why the bone material is in extremely bad condition, and it was almost impossible to define the gender of deceased. It can be noticed that a certain grouping of the graves existed, and

we can assume that the deceased buried in these groups were members of one family. This will be soon confirmed by results of bio-genetic analysis.

Lack of burial goods is quite unusual for the large number of graves and burials as it is recorded on this necropolis. Single finds that we have are not from the graves but from the soil layers or surface above and next to the graves. Those are mostly pottery material – fragments of amphorae among which we have an amphora rim with a stamp (Grave nr. 5), and an amphora fragment with interesting graffiti (with remains of the destroyed grave nr.12), several fragments of fine textured reddish pottery from the sector 4. A curiosity is the small fragment of prehistoric dark gray colour pottery, made of sandy clay found in the grave nr. 5.

Metal findings are presented with 3 fragments of roman horse-shoes found in the layers above the graves and in the destroyed grave nr. 11, and also one horse-shoe found on the surface. In the profile between sector 3 and 4, next to grave nr. 13, a top of an iron spear and a part of a (scissor-like) iron object were found.

Deficiency of burial goods in the graves makes the cultural-historical identification more difficult. Described grave construction and burial are not sufficient for a comprehensive and secure chronological determination. Remains of the barrow and its central stone construction which are related to the prehistoric period does not quite respond with the burials lined in rows, which we had in the end of the excavation. Burials into burrows are quite common for the closer and larger area of the southern Herzegovina since the early Bronze Age. It is necessary to point out the difference between grave constructions of cist in the Bronze Age burrows and those from the Iron Age, where we have slight changes with the fully extended burials which influenced the change of grave construction as well. Here we primarily consider graves defined by stone plates or small stone blocks which we can follow until the medieval times in this area.

By the type of burial this necropolis can not be separated from the context of similar sites from the immediate or larger surrounding like registered necropolises around Metković, Stolac and Bileća.

The main problem for the cultural interpretation of the grave findings is based on the question could we consider them within the context of the integral development of the complex in Bajovci. Reasons for this is the underwater excavation which pointed out the continuity of life from eneolithic to the end of the old era, as well as the hill top settlement with a large number of amphorae pottery from the 2nd and 1st century BC. These finds, together with the findings from the lake, mark the fact that the time of the Late Iron Age – period of Hellenism in the lower Neretva area – was a period of most intensive settlement and life in this area, as well as on this site. Metal and ceramic objects found on the burrow are identical to the fragments discovered in the terraces of the hill top settlement and that could serve as a base for dating our necropolis in this time. As the other possibility, which is formed by the graves placed in lines and total absence of the grave goods, we are presenting is, that in the most of these graves we can speak about secondary burials, maybe medieval, in the old burrow, and in which circumstances have the older graves been destroyed. On the base of the presented data we can not certainly accept nor deny one of the presented possibilities, so the question of the cultural-historical interpretation stays open for now. Hopefully, further excavations in Desilo will offer new knowledge on this matter.

Literatura

- Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, I-III, Sarajevo, 1988.
- Atanacković-Salčić, V.* 1981, Arheološko nalazište na području Hutova blata, Hercegovina 1, Mostar, 1981, 11-26.
- Basler, Đ.* 1971, Novčić plemena Daorsa, GZM n. s. XXVI, Sarajevo, 1971, 333-336.
- Bojanovski, I.* 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, Djela ANUBiH 66, Centar za balkanološka ispitivanja 6, Sarajevo, 1988.
- Čović, B.* 1978, Bronzano doba u Hercegovini- stanje i problemi istraživanja, Tribunia, 4, Trebinje, 1978, 133-147.
- Čović, B.* 1982, Praistorijski tumulusi sa srednjovjekovnim ukopima u selu Orahu kod Bileće, Tribunia, 6, Trebinje, 1982, 7-26.
- Čović, B.* 1982a, Tumulusi želznog doba u Gubavici, Hercegovina, 2, Mostar, 1982, 13-32.
- Čović, B.* 1983, Jadransko-zapadnobalkanska regija, U: PJZ, IV, Bronzano doba, (ed. Benac, A. ed. IV.knj. Čović) CBI ANUBiH-Svjetlost, Sarajevo, 1983.
- Čović, B.* 1987, Jadransko-zapadnobalkanska regija, U: PJZ, V, Željezo doba (ed. Benac, A. ed. V.knj. Gabrovec, S.) CBI ANUBiH – Svjetlost, Sarajevo, 1987
- Čović, B.* 1998-1999, Mostarsko područje u prahistorijsko doba, Hercegovina 4-5 (12-13), Mostar, 1998-1999, 7-36.
- Jurić, R.* 1977, Prilog arheološkoj karti okolice Metkovića, u: Znanstveni skup HAD «Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka», Metković, 1977.), Split, 1980, 45-104.
- Marić, Z.* 1959, Grobovi ilirskih ratnika iz Kačnja, GZM, n. s. (A), XIV, Sarajevo, 1959, 87-102, (Tab. I-IV).
- Marić, Z.* 1975-1976, Arheološka istraživanja Akropole ilirskog grada Daors..a na Gradini u Ošanićima kod Stoca od 1967 do 1972. godine, GZM, n. s. (A), XXX-XXXI, Sarajevo, 1977, 5-99.
- Marić, Z.* 1975-1976, Reviziono iskopavanje ilirske grobnice u Kačnju kod Bileće, GZM, n. s. (A), XXX-XXXI, Sarajevo 1977, 101-113.
- Marić, Z.* Gradina u Ošanićima kod Stoca centar ilirskog plemena Daorsa. Almanah 8, Sarajevo, 1972, 226 -230.
- Marijan, B.* 2001, Željezo doba na južnojadranskom području (Istočna Hercegovina, Južna Dalmacija), VAHD, sv. 93, Split, 2001, 7-221.
- Marović, I.* 1980, Prahistorijska istraživanja u okolici Narone, u: Znanstveni skup HAD «Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka», Metković, 1977.), Split, 1980, 45-104.
- Papazoglu, F.* 1967, Politička organizacija ilira u vrijeme njihove samostalnosti, Posebna izdanja ANUBiH 5, Centar za balkanološka ispitivanja 2, Sarajevo, 1967, 11-31.
- Patsch, C.* 1906, Pseudo-Skylaxovo jezero. Prinos povijesti donjeg poriječja Neretve. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu XVIII, Sarajevo, 1906, 367-390.
- Patsch, C.* 1907, Zur Geschichte und Topographi von Narona, Wien, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, (Schriften der balkankommission – Antiquarische Abteilung V, Wien, 1907, 1-118.

- Vasilj, S.* 1992, Novčić Oite s Ošanića, Prilozi Instituta za arheologiju, Zagreb 1992, 131-133.
- Vasilj, S.* 2003, Sliv rijeke Neretve – život kroz tisućljeća, *Histria antiqua* 10, Pula 2003, 125-141.
- Vasilj, S./ Forić, M.* Tajne luke ilirskih ratnika, Hercegovina (2008), Mostar, 2008, 19-38.
- Vikić, B.* 1955, Zbirka potkova u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Starohrvatska prosvjeta* III s. 4, 1955, 23-84.
- Vikić, B.* 1953, Rimska potkova iz Koprivnice, *Zbornik Muzeja grada Koprivnice*, IV, 1, 1953.
- Šašel-Kos, M.* 2005, *Appian and Illyricum*, *Situla* 43, NMS, Ljubljana, 2005.